

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשַׁת הַשָּׁבוּעַ אַחֲרֵי מוֹת-קְדוּשִׁים תשפ"ו

עצמאות, למה זה כל כך משמעותי?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

עם סיום יום הזיכרון, של הקדושים שמסרו נפשם על הגנת העם והארץ, קדושים שהבטיחו גם את חיי התורה הפורחים במדינת ישראל, מתחילות חגיגות יום העצמאות.

שאלת יסוד: מדוע עצמאות כל כך חשובה?

חז"ל במדרש ההלכה לימדונו, בשם רבי יהודה: "שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתם לארץ, למנות להם מלך, לבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק" (ספרי דברים, ראה, כך פסק להלכה גם הרמב"ם מלכים פ"א ה"א) במציאות מדובר היה בתהליך ארוך ומאתגר. אע"פ שיהושע הכניס את העם לארץ, וקיבל במידה מסוימת גם סמכויות של מלך (עיינו יהושע א, יח; כך גם פסק הרמב"ם מלכים פ"ג ה"ח), הוא לא הצליח להוריש את רוב הארץ, כמבואר בפסוק: "וַיְהִי־שָׁעָן בְּיָמַי וַיֹּאמֶר יְקָוֶק אֵלָיו אַתָּה זָקְנָתָה בָּאתָ בְּיָמַי וְהָאָרֶץ נִשְׁאַרָה הַרְבֵּה־מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ" (יהושע יג, א). ודאי גם שיהושע לא הצליח ליצור ישות מדינית עצמאית, שאיחדה את כל שנים עשר השבטים. התוצאה באה לידי ביטוי לאורך כל תקופת השופטים. למעלה משלוש מאות שנים כל שבט התנהל כיחידה עצמאית, וגם השבט החזק ביותר היה משועבד לפלשתים ששלטו בארצו, שלטון ללא מצרים. עיינו בהכרזתם של מנהיגי שבט יהודה בפגישתם עם שמשון, לאחר תביעתם המזועזעת של הפלשתים להסגרתו, בקשה שלא נדחתה על הסף ואף עברה לפסים מעשיים של ביצוע: "וַיִּדְרֹךְ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ מִיְהוּדָה אֶל־סַעֲיָה סֶלַע עֵיטֹם וַיֹּאמְרוּ לְשִׁמְשׁוֹן הֲלֹא יִדְעָתָּ פִּי־מִשְׁלִים בָּנוּ פְּלִשְׁתִּים וּמַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ וַיֹּאמְרוּ לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי כֵן עָשִׂיתִי לָהֶם: וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֶאֱסֹרָךְ יִרְדְּנוּ לְחַתֶּךָ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים..." (שופטים טו, יא-יב).

כל אותם שנים הייתה ירושלים עיר נכרים, שיהודים העדיפו שלא ללון בה, כמתואר בכתוב: "וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹא עֲדִנְכָח יְבוּס הֵוא יְרוּשָׁלַם ... וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָי לֹא נְסוּר־אֶל־עִיר נְכָרִי אֲשֶׁר לֹא־מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִנֵּה וְעַכְרָנוּ עֲדִנְכָּעָה" (שופטים יט, יב). גם ברוב ימי שאול ישבו נציגי פלישתים ברחבי הארץ ואפילו במרכז נחלת בנימין: "וַיִּנָּח יוֹנָתָן אֶת נָצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגִבְעָה" (שמו"א יג, ג). נציג כי השלטון על יצור הנשק וחרושת הברזל היה בידי הפלישתים: "וְחֶרֶשׁ לֹא יִמָּצֵא בְּכָל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי אֹמְרוּ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעֲבָרִים חֶרֶב אֹן חֲנִית: ... וְהִיא בָּנוּס מִלְחָמָה וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וְחֲנִית בְּיַד פְּלִי־עָם אֲשֶׁר אֶת־שָׂאוֹל וְאֶת־יוֹנָתָן ... וַיֵּצֵא מִצֵּב פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעְבָּר מִקְמָשׁ" (שוב לב ארץ בנימין) (שם, יט-כ).

כך גם דוד בשבע השנים הראשונות למלכותו מלך בחברון כוואסל של הפלישתים. וזו הסיבה שבגינה דוד התמהמה ולא עלה לירושלים עם מות איש בושן בן שאול.

עם עלייתו של דוד לירושלים והפיכתה לבירת מדינת ישראל העצמאית הראשונה, התקיפו אותו הפלישתים פעמיים ונכשלו (שמו"ב ה, יז-כח). הצעד הבא היה העלאת הארון לירושלים והניסיון לבנות בה את בית המקדש ובכך להפוך את העיר גם לבירה הרוחנית של עם ישראל לדורי דורות. אז מדוע עצמאות חשובה?

"ובזמן שאין מלך כל משפטי המלוכה חוזרים אל כלל האומה והנהגת הציבור" (הראי"ה קוק זצ"ל, שו"ת משפט כהן סימן קמד), הקמת מדינה עצמאית, שבאה לידי ביטוי בהמלכת מלך, ובהיעדר סנהדרין ונביא - בבחירת כנסת וממשלה, היא זו שיכולה לאפשר בהמשך גם את בנינה הרוחני של העיר, וממילא גם של המדינה כולה.

עצמאות מדינית היא תנאי לעצמאות רוחנית-תורנית!
ההודאה בהלל ובתפילות נוספות ביום העצמאות עוסקת גם בכך.

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

לְעִי לֹוִי זְשִׁמַּת

הרב משה מרדכי ארנר
א' בניסן תשפ"ה

לע"י הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד

הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב	פרופ' ישראל ושלומית אהרונים י"ד בכסלו תשפ"ג / ט' בחשוון תשפ"ו	הרב משה וסרצוג ט"ו בתשרי תשפ"א	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א
מר שמואל וגבי אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן מנחם אב תשפ"ד	הרב ראובן וחייה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	מר יצחק וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
הרב אשר וגבי סוזן וסרטייל ט' בכסלו / ט"ז אלול	ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	הרב יעקב (גרי) פרנקל ט' בטבת תשפ"ב	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
גבי ג'ילי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב	גבי מירה קושיצקי כ"ב בסיוון תשפ"ג	הרב יעקב (גרי) פרנקל ט' בטבת תשפ"ב	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem

WWW.ERETZHEMDAH.ORG / Tel: 02-5371485 / info@eretzhemdah.org

בגמרא במסכת ברכות (דף מג עמוד ב) אומר רב יהודה שמי שיוצא בימי ניסן ורואה אילנות מלבליים, יברך: ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם. התורה (דברים פרק טז א) אומרת לנו "שמור את חודש האביב ועשית פסח". מוטל עלינו לוודא שהפסח לעולם יצא באביב. אך השנה הפסח יצא מאוחר מאוד יחסית למחזור השמש (אפשר לזהות על פי החשבון הנוצרי, העוקב אחרי מחזור השמש בלבד. השנה פסח יצא בשני לאפריל, מה שאומר כמחצית ניסן לא הייתה בחודש אפריל). המשמעות המעשית היא שרוב האילנות לא בלבלו באותה עת. עצים רבים נכנסים לבלבובם בשבועות אלה, מה שמעלה את השאלה אם ניתן לברך את ברכת האילנות גם כעת. שאלה זו עולה ביתר שאת בחצי כדור הארץ הדרומי. שם העונות הפוכות. באוסטרליה האביב חל בסביבות ספטמבר-אוקטובר (בדרך כלל אלול-תשרי). בחודש ניסן לא נמצא אילנות עם פירות קיץ מלבליים. השאלה היא מתי נכון לברך את ברכת האילנות שם.

הריטב"א (ראש השנה יא עמוד א) כותב "יומי ניסן לאו דווקא, אלא כל מקום ומקום לפי מה שהוא מלבלי". לכאורה מדבריו עולה שהברכה היא לפי הבלבוב, ולא לפי חודש ניסן. גם בספר צידה לדרך פוסק רבי מנחם בן זרח (מתלמידי רבי יהודה בן הרא"ש, אביו גורש מצרפת ומשפחתו הגיעה לספרד, האברבנאל הכתיר אותו להיות ראש ישיבה בטולדו) שאם ראה אילנות פורחים באדר, יברך באדר.

מרגלא בפי העם לזמר בט"ו בשבט "השקדייה פורחת". הטעם לשיר מסוים זה הוא שבחודש שבט השקדייה פורחת פחות או יותר לבדה. יתר הבלבובים יצאו בחודש ניסן (אפריל, אם נדייק). בשו"ת הלכות קטנות (חלק ב סימן כח) נשאל אם ניתן לברך על בלוב השקדייה. הוא עונה שמכך שהגמרא טרחה לכתוב "היוצא בימי ניסן", ולא כתבה סתם "הרואה אילנות מלבליים", עולה שאין לברך על הבלבוב המוקדם, "אלא על ריבוי אילנות".

הברכי יוסף (סימן רכו אות ב) מציין שאין סיבה להניח שבעל הלכות קטנות חולק על הצידה לדרך. הלכות קטנות אומר לא לברך על שקדים, מפני שהם מקדימים ביחס לשאר האילנות. אך בשנה בה רוב האילנות יבלבו באדר, על פניו בעל הלכות קטנות יסכים שניתן לברך בחודש אדר. ולכאורה הוא הדין גם להיפך: בשנה זו, אם אילנות רבים מלבליים באייר, שניהם יסכימו שניתן לברך באייר.

הרב צבי פסח פרנק מרחיב את הדברים, ופוסק (הר צבי א קיח) שבמדינות בהם האביב בחודש אחר, יברכו בחודש האביב בו האילנות מלבליים.

ולכאורה הסברא בכך פשוטה: מה המשמעות של הברכה על הבלבוב? אפשר לומר שיש הנאה בראיית הבלבוב. הקב"ה היה יכול לברוא עולם בו הפירות היו גדלים בצורה טכנית על העצים. אך הוא בחר לברוא עולם בו התהליך של יצירת הפירות כוללת פרחים יפים המוסיפים נוי לאילן ונוי לעולם, ועל כך אנו מברכים. אילו הברכה היא על עצם ראיית הבלבוב היפה, אין סיבה לא לברך את הברכה על השקדייה. נראה שההבנה של פוסקים אלו שונה: הברכה היא על העונה. על המעבר של העולם משלב החורף ואל עבר האביב. האביב בא לידי ביטוי בבלבוב. הבלבוב משקף את המעבר הזה, אך הברכה אינה על עצם הפרחים הללו, אלא על מה שהם מבטאים.

אם נאמר כך, אין היגיון לברך את הברכה על השקדייה המקדימה בוא, ובארצות דרומיות אין לברך בחודש ניסן אלא בחודש האביב.

אך בספרו 'מורה באצבע' (הנהגות קצרות של החיד"א, מחבר הברכי יוסף) באות קצח כותב כך: ישתדל לברך ברכת אילנות בימי ניסן. והמדקדקים מקפידים שיהיה בניסן דווקא.

יש מקום לתהות מיהם אותם "מדקדקים". האם הכוונה היא למי שמבקשים לקיים את הגמרא כלשונה? הרב חיים פלאגיי בספרו 'מועד לכל חי' (הנהגות למועדי השנה) כותב (סימן א – ניסן, אות ט) "על דרך הסוד צריך ברכה זו בניסן דווקא". מדבריו עולה שעל פי הסוד והקבלה יש עניין שברכה זו תאמר דווקא בחודש ניסן.

לכאורה משמע מדברי כולם שמצד הדין וההלכה הפשוטה יש לברך על הבלבוב הנראה בעונת האביב, אך על פי קבלה וסוד יש מקום לברך דווקא בניסן. ברם, בשדי חמד (מערכת ברכות סימן ב אות א) כותב שכאשר הקבלה אינה סותרת את ההלכה, יש לקבל את דברי הקבלה, ובפרט במקום בו משמעות הקבלה היא להימנע מברכה, שמא לפי האמת לא נכון לברך אותה. על פי דבריו, באשל אברהם (בוטשאטש) סימן רכו מספר על עצמו שבאחת השנים לא בירך את ברכת האילנות בניסן, ולכן בירך "בירך רחמנא שלא חיסר בעולמו דבר" וכו'. כלומר, וויתר על אמירת שם ומלכות בברכה מכיוון שלא בירך אותה בניסן.

אין לנו עסק בנסתרות, ובכל זאת יש מקום לשאול על משמעות הדבר. הלוא העלינו לעיל שתי הבנות במהות הברכה: א. ההנאה מעצם הבלבוב. ב. ברכת שבח על מעבר העונות מחורף לאביב, המשתקף ובה לידי ביטוי בבלבוב. מדוע, אם כן, המקובלים קובעים שיש לברך בניסן דווקא?

לכאורה התשובה טמונה במקור השני בש"ס בו הברכה מובאת. במסכת ראש השנה (דף יא עמוד א) יש מחלוקת אם האבות נולדו בניסן או בתשרי. הגמרא שם דורשת את הפסוק "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו". התנאים מסכימים ש"חודש זיו" מתייחס לחודש ניסן. נראה שהנחת המוצא היא גם שלא בכדי שלמה המלך בונה את המקדש בניסן. יש כאן תהליך שהתחיל 480 שנה קודם לכן, בו בני ישראל יצאו ממצרים, והסתיים כאשר מלך ישראל משרה שכינה בארץ ישראל. אך מדוע חודש ניסן נקרא כאן "חודש זיו"? הגמרא מסבירה שהתנאים נחלקים בשאלה זו. הם מסכימים שיש לחבר את שני האירועים שקדם להם. השאלה היא מהו אותו האירוע. לפי רבי יהושע האירוע הקודם הוא לידת האבות, שהם זיו העולם. לפי רבי אליעזר בחודש ניסן ניתן זיו באילנות, וכראיה לכך מביאים את ברכת האילנות, שמברכים על זיוו בחודש ניסן.

נראה, אם כן, שניתן לברך על האילנות בשעת הבלבוב, לפני או אחרי חודש ניסן. אך מי שמקפיד לברך את ברכת האילנות בניסן מחבר את ברכת האילנות לא רק למעבר העונות באותה השנה, הוא אינו מסתפק בהודאה לקב"ה שברא עולם בו אחרי הגשם ישנה פריחה. הוא מחבר את הברכה לכל פריחה שהייתה מעולם: למעבר של העולם מעולם בו אין השראת שכינה לעולם בו יש מקדש;

אחרי מות-קדושים תשפ"ו

למעבר מעולם בו עם ישראל משועבדים לפרעה אל עולם בו עם ישראל זוכים להיות עבדי ה'. וכך הפריחה אינה מביאה לידי ביטוי את האביב הזה בלבד, אלא מביעה את אביבו של עולם. בשבוע זה זכינו להודות לקב"ה על כך שלפני 78 ראינו את הבלבול הראשון וראינו את עונת אביבו של עולם מתחילה. נמשיך לפעול ולהתפלל בכדי שנוכל גם לראות את הפירות בשלים ושכינה בתוכנו כמלך שלמה בשעתו.

ברם, חשוב לציין שהמשך הפסוק הוא "הוא החודש השני". אמנם פעמים שמספר החודש אינו בהכרח מגדיר את החודש ביחס לניסן, אך במקרה זה כל הפרשנים מסכימים שמדובר בחודש אייר. בעלי התוספות על הדף ובדף ב ע"ב מקשים כיצד יתכן שרבי אליעזר ורבי יהושע מסכימים שאייר הוא ניסן, אם בפסוק מפורש שהוא החודש השני, כלומר, אייר? ועיינו תירוצם. המשמעות לענייננו עצומה, ולא טכנית: המשמעות היא שגם הפסוק המובא בהקשר זה אינו מתייחס לחודש ניסן בדיוק, אלא לעונת ניסן. כלומר, יש מקום לומר שאפילו אם נחבר את כל שחיברנו, הגמרא עצמה מנתקת את הקשר ההכרחי בין חודש ניסן וברכת האילנות, בכך שמתייחסת ל"חודש השני" כחודש של ברכת האילנות. לפיכך, גם אם נרצה לכוון את כל שביארנו, קשה לראות סיבה להכריח לברך את ברכת האילנות בניסן ולא בחודש זיו היוצאים בימי ניסן.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:				החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה			
שמואל בן ברוריה		ניר רפאל בן רחל ברכה		חנה בת אוריה		טל שאול בן יפה	
רות צפורה בת חנה		ישי בן מרים		הילל בן תמר שפרה		מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה	
מאירה בת אסתר		הילה צפנת בת שרה טובה		עודד בן חיה		חוה גאולה בת פייאל	
שלמה בן שולמית		ר' יצחק בן בריינדל גיטה		מינדה לאה בת ליפשה		רבקה בת שרה בלה	
		חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה		משה בן אסתר חיה		נבו בן פריבה	

ארץ חמדה

הרב מרדכי הוכמן

הפסח והעיוור שבהר הזיתים

בספר חסידים (הוצאת מקיצי נרדמים סי' תרל) מובא סיפור פלאי על רוצח שחזר בתשובה בהר הזיתים, ורב האי גאון סיפר לו שם, שאליו התגלה אליו ואמר שהמשיח יבוא כאשר יקיפו את הר הזיתים עם כהנים גילה לו אליהו שקבוצה שחבריה בטוחים בעצמם שהם כהנים - כלל אינם כהנים, שכהוא ניסה להקיף את הר הזיתים עם כהנים גילה לו אליהו שקבוצה שחבריה בטוחים בעצמם שהם כהנים - כלל אינם כהנים, ורק בעל מוס אחד שהם בזים לו - הוא הכהן האמיתי. וז"ל עיקרי הספור:

"בימי רב האי ור' אביתר כהן צדק שהיו בירושלים ובא לפניו רוצח. צוה רב האי ור' אביתר להכותו מלקות בהר הזיתים עד שפוף דם עליו, והרוצח צעק הכוני אל תחמולו עלי כדי שלא אקרא בדין לפני הקב"ה. ... וידעו והבינו כי נתכפר לו כי קיבל הכל באהבה. ... ורב האי היה עולה בכל שנה לירושלים מבבל והיה שם בחג הסוכות כי היו מקיפין את הר הזיתים בהושענא רבה... והיה רב האי גאון שוחק (=צוחק) לאחר הסעודה. ראה הרוצח בעל התשובה את רב האי שלבו שמח... אמר לו רב האי... אליהו הולך עמי... ושאלתי לו (לאלהיו) מתי יבא משיח, ואמר לי כשיקיפו הר הזיתים עם כהנים. ולקחתי כל הכהנים שמצאתי להקיף אולי ביניהם כך. ואמר לי אליהו ראה כל הכהנים שאתה רואה מלובשים מעילים והולכים בגיאות (=בגאווה), אין שום אחד מזרע אהרן, רק אחד שהוא הולך אחר כולם, שנבזה להם והוא נמאס בעיניהם, והולך בבגדים רעים ואינו חפץ בכבוד, ומשים עצמו כמי שאינו, והוא חגר ברגלו אחת ומצד אחד חסר עין, אמר זהו כהן אמת מזרע אהרן. אמר רב האי מזה שחקתי שבכולם לא היה כהן אלא אותו בעל מוס".

רבי יהודה החסיד חי בשנים ד' תת"ק – ד' תתקע"ז (1140-1217) ובעת שהוא כתב את ספר חסידים עברו עשרות שנים מאז פטירת רב אביתר כהן צדק, ולכן סבור היה רבי יהודה החסיד שמדובר במעשה אמיתי, והביא את המעשה יחד עם ספור נוסף של תיקוני תשובה לחוטא. אך המעשה הזה לא יתכן מבחינת סדר הדורות. רב אביתר כהן צדק היה אחרון ראשי ישיבת ארץ ישראל בתום תקופת הגאונים, וחי בערך בשנים ד' תת"ב – ד' תתע"ג (1042-1112). ואילו רב האי גאון חי לפניו בערך בשנים ד' תרצ"ט – ד' תשצ"ח (939-1038). כלומר רב האי גאון נפטר בערך כ-4 שנים לפני שנולד רב אביתר, ולפיכך לא יתכן שרב האי גאון היה יחד עם רב אביתר בעת שהרוצח בא אליהם לבקש תיקוני תשובה. מתבקש שמטרת 'המעשה' על גילוי אליהו אינה לספר על מקרה שקרה אלא להעביר מסר שמורכב משני שלבים. בשלב הראשון רב האי גאון הצטרף לרב אביתר בהחלטה להכות את 'הרוצח בעל התשובה' בהר הזיתים. ובשלב השני, רב האי מספר ל'רוצח בעל התשובה', שאליו גילה לו שכאשר יקיפו את הר הזיתים עם כהנים יבוא המשיח, אלא שיהיה האמיתי הוא מי שנבזה בעיני האחרים והוא 'חגר ברגלו אחת ומצד אחד חסר עין', תיאורים אלו שולחים אותנו לפרשייה עמומה בתנ"ך בענין 'הפסחים והעיוורים' שהוזכרו בגירוש היבوسی מירושלים. אמנם כדי להבין פרשייה עמומה זו צריך להקדים בענין הסתירות שמצאנו בתנ"ך בענין גירוש היבوسی מירושלים, וכדלקמן.

לפשר הסתירות שבין ספר יהושע לבין ספר שופטים

בספר יהושע (י' ; יא' ; יד' ; טו') מסופר שכבוש אזור חברון ודרום יהודה בכניסת ישראל לארצם נעשה בחיי יהושע, ואילו בתחילת ספר שופטים מסופר שנעשו "אחרי מות יהושע". במאמר הקודם "מיהו ארמילוס הרשע" התבאר שתרגום יונתן לספר שופטים מרמז לפתרון הסתירה. כאשר התנ"ך מזכיר את השם "יהודה" וכוונתו לשבט יהודה, יונתן מתרגם "דבית יהודה"; כלומר, "(האנשים) של בית יהודה". אולם בספר שופטים תרגום יונתן חורג מהרגלו, ובכמה מקומות הוא משאיר את השם "יהודה" ללא שינוי. כגון, בכתוב: "וַיֵּאמֶר יְהוֹשֻעַ לְשִׁמְעוֹן אֲחִיו עֲלֵה אִתִּי" – מופיע בתרגום: "ואמר יהודה לשמעון אחוהי סק עמי". והתבאר

אחרי מות-קדושים תשפ"ו

במאמר שהתרגום וסוגיית התלמוד במסכת תמורה (דף טז, א) מרמזים שספר שופטים ליקט לתוכו קטעים מתוך ספר נבואה שכתב עתניאל שתיאר את המאורעות לפי האיספקלריא ('המשקפת') הרוחנית הנבואית שלו. עתניאל שנקרא גם בשם "יהודה" ובשם "יעבץ" פתח ב'יריחו עיר התמרים' ישיבה, שאלה התלקטו תלמידים שקבלו את השקפתו הרוחנית, ולפיה הם נחשבים ל'לויים חדשים' שהם צאצאים רוחניים של משה רבנו שזכותו טובה מרכב ופרשים, ולכן הם פטורים מגיוס לצבא של יהושע. לפי החזון הראשון של עתניאל, הוא ותלמידיו הם 'כל ישראל (האמיתיים)', ויהושע מקבל מד' נבואה במדרגה נמוכה שמתאימה לרשלנותו בעמל התורה. לשיטתם, יהושע 'טורד' את ישראל במאמץ מלחמתי מיותר, והכיבושים הצבאיים של אזור חברון הצליחו עקב הצלחתם בעמל התורה. כיבושים אלו נעשו אמנם בחייו הגשמיים של יהושע, אך לאחר מה שלפי ראייתם נראה כ'מותו הרוחני', ולכן הם מתוארים כאילו נעשו לאחר 'מותו'.

והתבאר, שהספור שבתחילת ספר שופטים על הנצחון של 'יהודה' ושמעון אחיו על אֲדָנִי בָּזָק שתחתיו כנועים שבעים מלכים, הוא חזון נבואי. אֲדָנִי בָּזָק הוא דמות סמלית שמולכת על הגויים שהם שבעים עמים. יש קרב רוחני בין עם ישראל לבין שבעים בני נוח מי זוכה להיות האדם העליון שיהיה בבית של ד' שבשמים. ו'יהודה' (=עתניאל) ושמעון אחיו שלמדו תורה יחד בחברותא זכו להגיע למדרגת האדם העליון, וזכו לגרש מירושלים של מעלה את 'אֲדָנִי בָּזָק'. לפי החזון הראשון של עתניאל אין מקום לגויים בכלל ב'ירושלים של מעלה', ויהושע בן נון שדומה לגויים - בכך שגם הוא מחשיב את השימוש בחרב גשמית - שקול כמו 'מות'. ההבנה שמדובר בחזון נבואי היא הפתח להבנה שיש בסתירות בשאלה מי לא הוריש את היבוסים מירושלים, וכדלקמן.

מי התרשל בגירוש היבוסים מירושלים

בהמשך ספר שופטים כתוב: "וַיִּלָּחֶמוּ בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם וַיִּלָּכְדוּ אוֹתָהּ וַיִּכְּבוּהָ לְפִי חֶרֶב וְאֶת הָעִיר שָׁלְחוּ בָּאֵשׁ: ... וְאֶת הַיְּבוּסִי יָשֵׁב בִּירוּשָׁלַם לֹא הוֹרִישוּ בְּנֵי בְנִימִן וַיָּשִׁיב הַיְּבוּסִי אֶת בְּנֵי בְנִימִן בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ". לפי ספר שופטים, 'בני יהודה' הצליחו לכבוש את ירושלים ולהרוג את יושביה, ואילו 'בני בנימין' התרשלו בגירוש היבוסים מירושלים. ומאידך בספר יהושע (טו, סג) יש כתוב דומה אלא הפוך: "וְאֶת הַיְּבוּסִי יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַם לֹא (יוכלו) יָכְלוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיָּשִׁיב הַיְּבוּסִי אֶת בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ". לפי ספר יהושע, 'בני יהודה' הם אלו שהתרשלו בגירוש היבוסים. מה פשר הסתירה הזו?

אמנם לפי מה שהתבאר לעיל, הפרשיות שבתחילת ספר שופטים נלקטה מתוך חזון נבואי שנכתב על ידי עתניאל שנקרא גם בשם 'יהודה', והוא ותלמידיו שהיו עמלים בתורה בלבד נקראים בשם 'בני יהודה'. וכאן מדובר בחזון נבואי שני של עתניאל שהוא רך ועדין מהחזון הקודם שלו בשני מובנים. בחזון הקודם אין מקום בכלל לגויים ב'ירושלים של מעלה' ואילו כאן יש בה אזור לדמות שנקראת 'היבוסים'. כמו כן הדמויות מישאל שהן ניגודיות לדמות של 'יהודה', כבר לא מוגדרות כ'מת'. מול 'יהודה' עמדו שתי דמויות ניגודיות. הדמות הראשונה היא של יהושע בן נון ורוב ישראל ששילבו בין עמל התורה ובין אחיזה בחרב גשמית כדי לכבוש בה את הארץ, דמות זה נקראת בדברי חז"ל בשם 'משיח בן יוסף'. והדמות הנוספת היא דמות קיצונית בתוך 'קבוצת משיח בן יוסף' והיא דמות של מי שהתמסר כל זמנו לכיבוש הארץ ומיעט מאוד בעמל התורה, ודמות זו נקראת 'בנימין הצדיק'.

דמויות אלו מופיעות גם בספר תהילים (פ, א-ג): "לִמְנַצֵּחַ אֶל שְׁשִׁימָה עֶדוֹת לְאַסֵּף מִזְמוֹר: רֵעָה יִשְׂרָאֵל הָאֲזִינָה נִהַג בְּצִאֵן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַפְּרָבִים הוֹפִיעָה: לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבְנֵימִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרַתָּה וְלָכָה לִישְׁעָתָה לָנוּ: ...". כוונת המזמור היא שהקב"ה יגלה את גבורתו הגשמית שמתגלית בבצחון במלחמות ישראל. בתחילה המשורר מכנה את כל ישראל בשם 'יוסף' ("נהג בְּצִאֵן יוֹסֵף") משום שהמלחמות מתייחסות באופן כללי ל'משיח בן יוסף'. ואח"כ המשורר מפרט "לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבְנֵימִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרַתָּה: ...". כוונת המשורר בפסוק הזה היא לכלל ישראל, אך הוא מזכיר במרכז את 'בנימין הצדיק' שמייצג את אלו שמשקיעים את כל זמנם בעמל הצבא ואינם משלבים בו את העמל התורה, כמו בני שבט בנימין שהתאמנו שעות מרובות בירי בחץ וקשת. ובצמוד ל'בנימין', לפניו ולאחריו, הוא מזכיר את 'אפרים' ו'מנשה', שהם מייצגים את 'משיח בן יוסף' שדומה ליהושע בן נון ששילב בין העמל בתורה לבין העמל בצבא. ההבנה ש'בני יהודה' הם תלמידים של דמות סמלית שנקראת 'יהודה הצדיק' ואילו 'בני בנימין' הם תלמידים של דמות סמלית שנקראת 'בנימין הצדיק' היא הפתח להבנת הסתירות שבענן גירוש היבוסים, וכדלקמן.

'היבוסים' – 'חסידי אומות העולם'

לאחר עקידת יצחק בהר המוריה, ברח הקב"ה את אברהם (בראשית כב, יח): "וַהֲתַבָּרְכוּ בְּרָרְעָה כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עִקֵּב אֲשֶׁר שְׁמַעְתָּ בְּקִלְיִי". משמעות הברכה היא, שעם ישראל יהיה 'צדיק עליון' יותר מכל הגויים; ולכן השפע הרוחני והגשמי לכלל העולם יגיע דווקא דרך בני ישראל.

עם ישראל נצטוו להכרית את שבעת העמים שגרו בארץ כנען. אמנם אם הם קיבלו עליהם שבע מצוות בני נוח אפשר להשאירם בארץ ישראל בתנאים מסוימים (רמב"ם הלכות מלכים ו, א). "היבוסים" מוזכרים בכתוב בדרך כלל בסוף שבעת העמים אך בחזונו הנבואי השני של עתניאל הם מייצגים את 'הגויים חסידי אומות העולם', שרוצים להמשיך ולהיאחז ב'ירושלים של מעלה'. הם רוצים, שהשפע ימשיך להגיע לאומות העולם גם באמצעותם - ולא רק באמצעות בני ישראל. 'הצדיק העליון' מייצג את עם ישראל, ובעקבות נצחונו על 'היבוסים' (=חסידי אומות העולם) - עם ישראל זכו להיות 'העם הנבחר' שנמצא במקום הגבוה ביותר ב'ירושלים של מעלה'; והם מהווים את מקור השפע העיקרי לעולם. לפי החזון הזה (השני) של עתניאל יש ב'ירושלים של מעלה' כמה דרגות או אזורים. באזור הגבוה ביותר נמצאים רק הוא ותלמידיו (=בני יהודה), ועיקר השפע יורד לעולם בזכותם. ויש אזור ממוצע ששם נמצאים רוב ישראל שמשלבים בין עמל התורה לבין עמל הצבא, וחלק מועט מהשפע שיוור לעולם בא בזכותם. ויש את האזור הנמוך ביותר, ששם נמצאים 'בני בנימין' שעמלים בענייני הצבא בלבד והם נמצאים שם יחד עם היבוסים (= חסידי אומות העולם), ורק 'מיעוט שבמיעוט' מהשפע מגיע לעולם בזכותם.

הפרשיות שבספרו של עתניאל והפרשיות שבספר יהושע נכתבו באותה העת, ויהושע ועתניאל ראו את הפרשיות שכתב כל אחד מהם עוד לפני שיצאו לצבור בתור ספר נבואה מוגמר. מצב שמזכיר את הרמ"א והרש"ל בתקופתם. יהושע חלק על השקפת עתניאל, והוא כתב בספרו (יהושע טו, סג) את מה שהוא ראה ב'איספקלריא' שלו. לפי 'חזונו' של יהושע 'בני יהודה' לא הצליחו לגרש מירושלים את היבוסים. הכתיב "לֹא יָכְלוּ" והקרי "לֹא יוֹכְלוּ" מגלה שלפי חזונו הם גם לא יצליחו בכך גם בעתיד. יהושע רמז שתלמידיו יהודה (=עתניאל) אינם מתבטלים לגמרי בפני רצון ה'. 'חסידי אומות העולם' אינם מתבטלים לגמרי בפני רצון ה', שהרי הם אינם רוצים להתגייר ולקבל עליהם עול כל תרי"ג מצוות, וגם 'בני יהודה' (=תלמידיו עתניאל) אינם מתבטלים לגמרי בפני רצון ד' שרוצה שבני ישראל יכבשו את ארץ ישראל בפשטות במלחמה גשמית, ולכן 'בני יהודה' נמצאים עם 'היבוסים' בפרבר מרוחק ונמוך בתוך 'ירושלים של מעלה'.

'ירושלים של מעלה' של דויד

המחלוקת שבין עתניאל לבין יהושע בענין 'ירושלים של מעלה' עומדת לנגד עיני דויד בפרקי חייו השונים, לראשונה פוגשים אותה לאחר שדויד הרג את גלית, ומסופר (שמואל א ז, נד): "וַיִּקַּח דָּוִד אֶת רֹאשׁ הַפִּלִּשְׁתִּי וַיִּבְאֶהוּ בִירוּשָׁלַם וְאֶת פְּלִי שָׁם בְּאֶהֱלֹו". באותה העת, לא היתה לירושלים חשיבות, ותמוה מדוע דויד הביא לשם את ראש גלית. אמנם לפי מה שהתבאר, לא מדובר בירושלים

אחרי מות-קדושים תשפ"ו

הגשמיים אלא ב"ירושלים של מעלה". דוד שילב בקרב שלו בגלית אמצעים רוחניים ואמצעים גשמיים: "ויאמר דוד... ונאנכי בא אלך בשם ד' צבאות אלהי מערכות ישראל... ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובקבץ ויך את הפלשתי וימיתוהו". דוד ראה את עצמו אז כממשיך דרכו של יהושע בן נון ששילב בין כוח רוחני לבין כוח גשמי. ודמות כזו היא הראויה להיכנס למקום גבוה ב"ירושלים של מעלה" שם נמצא בורא העולם, ולשם נכנס דוד (באופן סמלי) והביא כמנחה את "ראש הפלישתים". ולפיכך מסופר בהמשך "ונתן פליו" - והיינו את חרבו של גלית - דוד "שם באהלו" של ד' שהוא המשכן שבנוב.

באופן דומה אמר דוד בתפילתו לאחר חטא בת שבע (תהלים נא, כ-כא): הטיבה ברוחך את ציון תבנה חומות ירושלים: אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים... המפרשים התקשו מה פשר הפסוקים שמדברים על שיקום ציון ועל בניית חומות ירושלים, ויש שביארו שלקראת סיום המזמור שרתה רוח הקודש על דוד וראה שבעתיד יחרבו המקדש הראשון והשני והוא התפלל על בניינם. אך הדבר תמוה מדוע הוספו פסוקים אלו למזמור שמדבר על חטא עכשווי. אמנם כפי שהתבאר לעיל, פסוקים אלו קשורים לחטא בת שבע, ומשום שדוד רואה ברוח קודשו שבעקבות חטאו נפרצו 'חומות ירושלים של מעלה', ויהמעשים הטובים שלו חדלו מלהיות מוקרבים למעלה. ודוד מתפלל שייבנו חומות 'ירושלים של מעלה', וה'רוח נשברה' שלו שהיא "זבחי אלהים" תתקבל שם לרצון.

אמנם אחר כך, בתחילת מלכותו של דוד על כל ישראל, שינה דוד לזמן מה את השקפתו בענין הכניסה לירושלים של מעלה, והשקפה חדשה זו עומדת בבסיס פרשית גירוש היבוסים בימי דוד ובבסיס פרשית המפקד של דוד, וכדלקמן.

מי הם "העוֹרִים וְהַפְּסָחִים" שבפרשיית גירוש היבוסים מירושלים

בספר שמואל מסופר שלאחר שכל ישראל החליטו להמליך עליהם את דוד למלך; הלך דוד לגרש את היבוסים מירושלים. ספור הכיבוש מדגיש פרטים תמוהים מאוד (שמואל ב ה, ו-ט):

"וילך המלך ואנשיו ירושלים אל היבסי וישב הארץ ויאמר לדוד לא תבוא הנה כי אם הסיף העוֹרִים וְהַפְּסָחִים לאמר לא יבוא דוד הנה: וילכד דוד את מצדת ציון היא עיר דוד: ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבסי ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העוֹרִים שנאי נפש דוד על בן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית: וישב דוד במצדה ויקרא לה עיר דוד ויבן דוד סביב מן המלוא ובייתה:" המפרשים התקשו מיהם "העוֹרִים וְהַפְּסָחִים" שדוד היה צריך להסיר, ומהו ה"צנור" המסתורי. יונתן תרגם: "ויאמר דוד בלומא ההוא כל דיקטל ויבוסא וישרי למכפש כרפא ונת חטא ונת חטא ונפשא נפשא דוד על בן ימרון חטא ונחבא לא יעלו לביתה:" יונתן ביאר שה"צנור" הוא "כרפא", כלומר ה"עיר" ירושלים עצמה. התרגום מרמז לנו שהפרשיה דנה אמנם בבניית עיר דוד וירושלים הגשמיים, אך היא משלבת בתוכה חזון נבואי הדומה לחזון הנבואי שבתחילת ספר שופטים, וירושלים (של מעלה) מופיעה בפרשיה הזו - בתור ה"צנור" שמעביר את ה"גשם" (השפע הרוחני והגשמי) מהעולם העליון אל העולם התחתון. בחזון הזה אימץ דוד את החזון הראשון של עתניאל, שלפיו אין מקום לגויים בכלל ב"ירושלים של מעלה", ויהושע בן נון שדומה לגויים - בכך שגם הוא מחשיב את השימוש בחרב גשמית - שקול כמו 'מת'. דוד החליט אז לגרש לגמרי את היבוסים מירושלים של מעלה, ולקבוע שכל השפע הרוחני שבעולם מגיע רק דרך ה'צנור' של 'עמלי התורה'. היבוסים לא הסכים וטען כלפי דוד, שאמנם "אנשיו" עוסקים בתורה כל היום אך בעם ישראל יש אנשים שאינם עוסקים כל היום בתורה (=עמי הארץ) והם מכונים "העוֹרִים וְהַפְּסָחִים". "העוֹרִים" חוטאים בכך ששתי עיניהם אינן מביטות רק בתורה ו"הפסחים" בכך ששתי רגליהם אינן מוליכות אותם לבית המדרש. 'עור ופסח' כסמל לעמי הארץ מופיעים גם בתנא דבי אליהו (רבה, יד): "... שנאמר 'יהי מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירפתי ארץ גם עור ופסח' - אילו עמי הארץ..."

היבוסים אמרו לדוד שרק אם יסיר את 'החוטאים' האלו מישראל - הוא זכאי לדרוש מהם לפנות את 'ירושלים של מעלה'. ודוד שרצה לגרש את היבוסים (=חסידי אומות העולם) מירושלים (=של מעלה) הסכים מתחילה לדרישה הזו, ולכן בחזון הזה רק דוד נאנשיו (=עמלי התורה) נכנסו לירושלים של מעלה. חזון זה מתאים לתקופה שבה נאמר על 'בית דוד' (שמואל ב ח, יח): "ובני דוד פנהים היו", והביא שם רד"ק מסורת של חז"ל: "ובדברי רבותינו ז"ל תלמידי חכמים היו". וכעין כך ביאר אבן עזרא (הפירוש הקצר שמות יט, ו): "הכתוב הודיענו שהיו עובדי השם". באותו זמן הצליח דוד בחינוך בניו והם היו תלמידי חכמים, ודוד התייחס אל בניו בתור 'כהנים'. ואמנם בעם ישראל הכינוי 'כהנים' מיוחד לזרע אהרון. אך דוד ראה אז בבניו 'זרע רוחני של אהרון', וכאלו בזכותם מגיע השפע לעולם, והם 'כהנים' ב'ירושלים של מעלה'.

אולם בספר שמואל ובספר דברי הימים מופיע גם ספור המפקד של דוד, ולפי אליהו הנביא משולב במפקד גם חזון שהוא חזרה בתשובה מהחזון שבו החשיב דוד את בניו בתור 'כהנים' ב'ירושלים של מעלה', וכדלקמן.

המפקד של דוד

בספר שמואל ובספר דברי הימים מסופר שדוד צוה על יואב לפקוד את ישראל, ושיואב ניסה לשכנע אותו להימנע מכך. בעקבות המפקד נגזרה גזרה על ישראל, שהתבטלה רק כאשר דוד קנה את גורן ארנן (ארונה) היבוסים. וזו לשון הכתוב בדברי הימים (א כא, ב-יח):

"ויאמר דוד אל יואב ואל שרי העם לכו ספרו את ישראל... ויתן ד' דבר בישראל ויפל מישראל שבעים אלף איש: וישלח האל-להים מלאך לירושלים להשחיתתה ובהשחית ראה ד' וינחם על הרעה... וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ד' עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ויפל דוד והזקנים מבסטים בשקים על פניהם... ס ומלאך ד' אמר אל גד לאמר לדוד כי יעלה דוד להקים מזבח לד' בגרן ארנן היבסי:"

והשאלה העצומה היא - מדוע זקני הדור והנביאים לא ביקשו מדוד לבטל את המפקד? ומשמע שדעתם היתה נוחה מהמפקד, ויש לכך רמזים ב'תנא דבי אליהו' (רבה, ז) וכדלקמן:

"...וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ויפל דוד והזקנים מבסטים בשקים על פניהם, באותה שעה נשא דוד את עיניו וראה את עונותיהם של ישראל גדודים וצבורים מן הארץ ועד השמים, לכך נאמר וישא דוד את עיניו וירא את מלאך ד' עמד בין הארץ ובין השמים. באותה שעה ירד מלאך משמי מרום והרג את גד החוזה ואת ארבעת בניו של דוד ואת הזקנים אשר היו עם דוד..." בפירוש זיקוקין-דנורא הקשה על דברי המדרש. כיצד יתכן שגד החוזה נהרג באותה שעה, אם אחר כך הורה גד לדוד לבנות מזבח בגורן ארנן. והסביר זיקוקין-דנורא, שנראה שכוונת המדרש שהם לא נהרגו ממש, וצריך להבין את ה'הריגה' לפי דברי ר' שמעון בפרקי דר' אליעזר (מב):

"ויפל מישראל שבעים אלף איש. ר' שמעון אומר לא נפל מישראל אלא אבישי בן צרויה בלבד, שהיה שקול במעשיו הטובים ובתורתו כנגד שבעים אלף איש."

אחרי מות-קדושים תשפ"ו

לשיטת זיקוקין-דנורא, תנא דבי אליהו מספר שגד הנביא והזקנים מתו למרות שהדבר לא ארע באמת כדי לרמוז לנו שגם המיתה של 'שבעים אלף איש' לא ארעה באמת. ו'שבעים אלף איש' הוא 'סמלי' שמי שינפלי הוא רק אבישי בן צרויה. נלך בדרכו של 'זיקוקין דנורא', אך נוסיף עליה ונאמר, שאם תנא דבי אליהו היה רוצה לגלות לנו שרק אבישי בן צרויה 'נפל', הוא היה מביא את הדברים כלשונם. הוא לא עשה כך, אלא בחר לספר לנו על 'מיתת' גד החוזה שלא היתה ממש, כדי לרמוז לנו שגם אבישי בן צרויה לא 'מת' ממש.

תנא דבי אליהו מרמז לנו ש'גד הנביא והזקנים' וגם 'ארבעת בניו של דויד' הם דמויות ניגודיות ל'שבעים אלף' (= 'אבישי בן צרויה'), בספר שמואל נאמר עליהם "וַיָּמָת" אך בספר דברי הימים נאמר עליהם "וַיִּפְּלוּ" – לשון שמתאימה גם לירידה במדרגה. אם מחשיבים את ירידת המדרגה של 'אבישי' בתור 'מיתת' הרי שגם 'גד הנביא והזקנים' וארבעת בניו של דויד 'נחשבים כביכול ל'מתים'. ההבנה הזו מתחדדת אם נעמיק בשאלה מדוע 'תנא דבי אליהו' אומר שדויד ראה "את עונותיהם של ישראל גדודים וצבורים מן הארץ ועד השמים"? המשמעות הפשוטה של המילה "גדודים" היא 'כוחות צבאיים'. מדוע המדרש קושר בין "עונותיהן של ישראל" לבין "גדודים"?

מטרת המפקד של דויד

תנא דבי אליהו מרמז לנו שהמפקד של דויד, קשור לחזונו של דויד בענין המחלקת העתיקה שבין עתניאל לבין יהושע מי הדמות האידיאלית שנכנסת למקום הגבוה ביותר ב'ירושלים של מעלה'. כזכור בחזון הקודם של דויד הוא רצה לגרש משם לגמרי את ה'יבוסים', ולכן הוא הסכים מתחילה לגרש משם גם את 'עמי הארץ'. כעת רצה דויד להכניס גם אותם ל'ירושלים של מעלה', לשם כך הוא רצה למנות את ישראל כמו לפני מלחמה, אלא שבמקום יציאה למלחמה גשמית הוא תכנן להפנות אליהם פקודה בכפיה שכולם יעסקו בתורה ובתפילה. וכולם יהיו דומים לדמותו של 'יהודה הצדיק' (= עתניאל) שעסק רק בתורה ובתפילה ולא התגייס כלל לצבא, וכך יכנסו גם הם ל'ירושלים של מעלה'.

דויד ביקש מיואב לכלול במפקד גם את שבט לוי, משום ששבט לוי ייצג באופן רשמי את לומדי התורה, ומטרת המפקד היתה להראות כמה מתוך ישראל הם כבר עוסקי תורה, וכמה מהם אמורים להיות כמוהם. הסנהדרין והנביאים תמכו בצעד הזה, וראו בו 'מנין למצווה'; ולכן לא עצרו את דויד.

יואב נבחר למלא את מלאכת המפקד, מפני שהוא היה ראש הצבא, ובידיו היו הכלים לבצוע המעשי של המשימה. מאידך, יואב היה סבור שאי אפשר להתעלם מכך שבעים אלף איש צדיקים רבים כמוהו. יואב היה גם הוא משבט יהודה, ובירושלמי (מכות דף ז, א) משמע שיואב היה מתחילתו ראש הסנהדרין ועליו נאמר (שמואל ב כג, ח) – "וַיֵּשֶׁב בְּפֶתַח הַחֶמֶךְ מִנִּי רֹאשׁ הַשְּׁלֵשִׁי הוּא עֲדִינוּ הַעֲצִינִי"; אלא שאחר כך עזב את התפקיד הזה משום שראה חשיבות בהתגייסות לצבא, והפך עצמו ל"שר צבא". ויואב היה משוכנע שזהו 'הצדיק האמיתי' (= יהושע בן נון = משיח בן יוסף). כמו כן יואב היה משוכנע ש'שבט בנימין' שרגילים היו להשקיע את כל עמלם בצבא ולהתאמן רבות בירי בקשת - גם הם צדיקים. מחלוקת זו שבין יואב לדויד מסבירה את הסתירות בענין מספר הנמנים במפקד, וכדלקמן.

המספרים השונים שבספר שמואל ושבספר דברי הימים

בספר שמואל (ב כד, ט) מופיע הסכום הבא: "וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת מִסְפַּר מִפְּקֵד הָעָם אֶל הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ חֵיל שֶׁלֶף חָרֵב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ". מ"איש יהודה" מושמט התואר "שֶׁלֶף חָרֵב", משום שדויד רצה שיציגו לפניו את כל 'שבט יהודה' בתור "איש" סתם שאינו אחוז בחרב אלא עמל בתורה, ובכך להשלים את חזונו של עתניאל שכונה את עצמו ואת תלמידיו בכינוי הסתמי 'יהודה'. ואילו את שאר ישראל הוא תיאר בתור "שֶׁלֶף חָרֵב", וכביכול אליהם מכוונת תכניתו להסב אותם ללימוד התורה.

אך בספר דברי הימים (א כא, ה-ו) מופיע מנין שונה של יהודה ושל שאר ישראל: "וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת מִסְפַּר מִפְּקֵד הָעָם אֶל דָּוִד וַיְהִי כֹל יִשְׂרָאֵל אֶלֶף אֶלְפִים וּמֵאָה אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרֵב וַיְהוּדָה אַרְבַּע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרֵב: וְלֵוִי וּבִנָּיָם לֹא פָקֵד בְּתוֹכָם כִּי נִתְּעַב דְּבַר הַמֶּלֶךְ אֶת יוֹאָב".

אברבנאל כתב, שעזרא הסופר ערך את ספר דברי הימים, ועזרא מגלה לנו שבספר שמואל כאשר יואב הגיש לדויד את המספר הכולל של 'שאר ישראל', הוא לא כלל בו את שבט לוי ואת שבט בנימין. לפי מה שהתבאר במאמר, שבט בנימין מסמל את 'בנימין הצדיק' שמשקיע את כל זמנו בעניינים גשמיים כמו אימון צבאי ממושך בחץ וקשת; והם הדמות הניגודית לתכנית של דויד להפוך את כולם לעוסקי תורה. כמו כן, שבט לוי נבחר עוד במדבר סיני לעסוק בתורה, אולם לא כל בני לוי ראו ברכה בעמלם בתורה, ואלו שלא עמלו בתורה אחזו גם הם בחרב והצטרפו יחד עם אחיהם למלחמה². ולכן אותם 'שלוש מאות אלף' עודפים על המנין שבספר שמואל מתוארים בתור "שֶׁלֶף חָרֵב" והם הלויים ובני בנימין. הם לא התאימו כלל וכלל לתכניתו של דויד ולכן יואב לא כלל אותם עם שאר ישראל במפקד שבספר שמואל.

כמו כן בספר דברי הימים מתברר שבתוך אנשי יהודה עצמם היו "אַרְבַּע מֵאוֹת וְשִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ שֶׁלֶף חָרֵב". ואמנם היו מקרב אנשי יהודה גם שלושים אלף שעסקו אך ורק בתורה, ואפשר לכנותם 'יושב ירושלים של מעלה' ובמפקד שבספר שמואל, כשדויד רצה שיציגו לפניו את כל אנשי יהודה בתור לומדי תורה, יואב כלל גם אותם במפקד, וכביכול היו בסך הכל "איש יהודה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ"³. אולם ספר דברי הימים מגלה את האמת שרוב אנשי יהודה היו "שֶׁלֶף חָרֵב".

העונות ה"גדודים" של ישראל

לאחר שיואב הגיש בפני דויד את סכום המפקד, ראה דוד ברוח קודשו שהשקפת העולם שהיתה בתכנית המפקד שלו רק עוררה קטרוג ח"ו על ישראל. ההבנה הזו מרומזת בדברי תנא דבי אליהו - "באותה שעה נשא דוד את עיניו וראה את עונותיהם של ישראל גדודים וצבורים מן הארץ ועד השמים". האנשים שהצטרפו ל"גדודים" ואחזו בחרב גשמית – אלו ה"עונות" שהשקפת העולם של דויד ראתה כביכול בקרב עם ישראל.

הכתוב אומר "וַיִּפְּל מִיִּשְׂרָאֵל שְׁבַעִים אֶלֶף אִישׁ" אך התנא ר' שמעון מבאר שהמספר הזה הוא סמלי: "לא נפל מישראל אלא אבישי בן צרויה בלבד, שהיה שקול במעשיו הטובים ובתורתו כנגד שבעים אלף איש". אבישי בן צרויה ששילב באורח חייו גם מעשים טובים (פיקוד בצבא) וגם תורה סימל בדמותו את 'משיח בן יוסף'. ודויד שהתייחס אל מצבו של 'אבישי' כ'נפילה' ממדרגה עליונה למדרגה נמוכה קיטרג עליו. ואז התגלה ד' לדויד והראה לו, שהקטרוג של דויד והזקנים על הדמות של 'משיח בן יוסף' סיכנה את אבישי בן צרויה. וכיוון שהיה זה קטרוג לא מוצדק הוא פעל על בית דויד והזקנים באופן נגדי, וזו כוונת הכתוב: "וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים מִלְאָךְ לִירוּשָׁלַם לְהַשְׁחִיתָהּ". המלאך רצה להשחית את 'אנשי ירושלים של מעלה' שבכללם הנביאים והזקנים שתמכו במפקד של

אחרי מות-קדושים תשפ"ו

דוד, ובכללם בני דוד שעליהם נאמר "וּבְנֵי דָוִד כְּהֻנִּים הָיוּ". ולכן אומר תנא דבי אליהו "באותה שעה ירד מלאך משמי מרום והרג את גד החוזה ואת ארבעת בניו של דוד ואת הזקנים אשר היו עם דוד..." ברור מן ההמשך שגד הנביא לא נהרג ממש, ואליהו מרמז בכך שגם אבישי לא נהרג ממש. ויש לברר מדוע בחר תנא דבי אליהו לספר גם על מיתת סמלית של 'ארבעת בניו של דוד'.

הגורן של ארנן – וצורת חשיבה של גויים

ד' הורה לדוד לבנות מזבח בגורן ארנן הגוי וארבעת בניו עשו פעולה ארצית של דישת חיטים. הם עשו את הפעולה הזו כדי לקיים את רצון הבורא שרצה שהאדם יעסוק בגשמיות. לפיכך, למרות שהם לא עסקו בתורה ובתפילה, הם זכו להשגה רוחנית⁴ וראו מלאך (דברי הימים א כא, כ): "וַיֵּשֶׁב אֶרְנָן וַיֵּרָא אֶת הַמַּלְאָךְ וַאֲרֻבַּעַת בְּנָיו עִמּוֹ מִתְחַבְּאִים וְאֶרְנָן דָּשׁ חֲטִיִּים". ארנן (=ארונה) היבوسی ו'ארבעת בניו' מסמלים את הגויים חסידי אומות העולם. וכעת התגלה לדוד שמי שרואה באיספקלריא רוחנית גבוהה יותר הוא יהושע בן נון. יהושע כתב בספרו ש'בני יהודה' (תלמידי עתניאל) שעמלים בתורה בלבד ומסרבים להתגייס לצבא - נמצאים יחד עם 'היבוסים' במקום נמוך ב'ירושלים של מעלה'. וכסמל לקבלת השקפת עולמו של יהושע מוסיף תנא דבי אליהו לספר על 'ארבעת בניו של דוד' שכביכול מתו יחד עם הזקנים והנביאים. 'ארבעת בניו של דוד' הוזכרו כסמל תואם ל'ארבעת בניו של ארנן היבוסים'.

דוד הבין אז, שאם הוא מתייחס ל'פרבר הנמוך' שבירושלים של מעלה' שבו מצויים 'ארבעת בניו' של ארנן היבוסים (=חסידי אומות העולם) בתור 'מקום מת', אזי גם 'ארבעת בניו' של דוד שהוא החשיבים ל'כהנים' ('וּבְנֵי דָוִד כְּהֻנִּים הָיוּ') גם הם נחשבים ל'מתים'. חסידי אומות העולם אינם מתבטלים לגמרי בפני רצון ד' והם אינם חפצים לקבל עליהם את כל תרי"ג המצוות, וגם הנביאים והזקנים וארבעת בני דוד שעמלים בתורה בלבד ואינם מתגייסים ל'גדודים' נחשבים גם הם כביכול למתים.

דוד קיבל את החזון הזה ומילא אחר ציווי ה', והוא ראה את הגורן, מקום העיסוק הגשמי של ארנן וארבעת בניו, – כמקום קדוש שראוי להקמת מזבח; וממילא סר הקטרוג מגד החוזה וארבעת בניו של דוד, שעד אז היו נחשבים ל'הרוגים'. בניית המזבח בגורן של ארנן הראתה שמה שנראה מבחינה חיצונית כ'חשיבה גויית'; כלומר, ראיית קדושה בחיבור לארציות - אינה פסולה. דבר זה מרומז במדרש (ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תתקפו):

"אֲחֻזְתִּיו וְלֹא אֶרְפֶּנּוּ – זה דוד כשתפס הגורן מיד אֶרְנָה (ארנן) היבוסים ומצא גלגלתו של אֶרְנָה נתונה תחת המזבח ולא פסל המקום (הקב"ה) קרבנות ישראל".

המדרש מפליא, מדוע דוד לא הוציא את הגולגולת הזו? מדוע להקריב קרבנות במצב שמועיל רק בדיעבד? וכיצד דוד קונה את הגורן מאדם חי והוא מוצא את הגולגולת שלו מתחת למזבח? האם כשארנן מכר את הגורן הוא היה חסר גולגולת?!

המדרש משתמש בגולגולת של ארנן כסמל לחשיבה גויית. דוד הזדהה מתחילה עם השקפת עתניאל, שהקב"ה רוצה שיהיו בעם ישראל רק אנשים רוחניים שעוסקים בתורה ובתפילה. אולם כשהקב"ה ציווה עליו להקים מזבח בגורן של ארנן, התברר לו שהקב"ה רוצה שיהיו בעם ישראל גם אנשים שיש להם 'גולגולת של ארנן'; כלומר, שיש להם 'חשיבה גויית' והם רואים קדושה בחיבור לגשמיות ולא רציות. מתחילה הדבר היה נראה לדוד כ"מוות" (גולגולת של ארנן), אולם התברר לו, שהקב"ה לא פוסל את הגישה שלהם.

אבישי בן צרויה

התנא רבי שמעון ותנא דבי אליהו בחרו ב'אבישי' כדמות שמסמלת את השקפת העולם של יהושע בן נון ולפיה אין זה עוון לתלמיד חכם להתגייס לגדודים' אלא זו מצווה, משום שכך מרומז בספר שמואל (ב כא, טו-יז):

"וַתְּהִי עוֹד מִלְחָמָה לְפָלִשְׁתִּים אֶת יִשְׂרָאֵל... וַיֵּצֵף דָּוִד: וַיִּשְׁבִּי בְּנֵי אֲשֶׁר בִּילִידֵי הָרָפָה... וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת אֶת דָּוִד: וַיַּעֲזֹר לוֹ אֲבִישִׁי בֶן צִרוּיָה וַיִּךְ אֶת הַפְּלִשְׁתִּים וַיִּמִּיתֵהוּ אִזּוֹ נִשְׁבְּעוּ אֲנָשֵׁי דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא תֵצֵא עוֹד אֶתָּנוּ לְמִלְחָמָה וְלֹא תִכְבֶּה אֶת נֵר יִשְׂרָאֵל:"

וודאי שנדרש מהמלך לצאת בעצמו ולהילחם⁵. אלא שלקראת סוף ימיו של דוד תשש כוחו, ולכן נשבע אבישי ואסר על דוד לצאת למלחמה. ובכל אופן נלמד משם, שאבישי שהיה שקול כרובה של הסנהדרין המשיך לבטל מלימוד תורתו כדי ללחום את מלחמות ה'. לפי השקפת העולם של אבישי ראוי לתלמיד חכם להמשיך ולהתגייס לצבא ולהילחם באויבי ישראל עד שיאמרו לו אחרים שהוא אינו מתאים לכך מבחינה גופנית.

אמנם לפי החזון הראשון של דוד בעת שרצה לגרש את היבוסים מירושלים, עמי הארץ שאינם עוסקים בתורה נחשבים כביכול ל'עוורים' ו'פסחים'. ולפי החזון הזה אבישי שימשלב תורה עם מלחמה נחשב כביכול ל'עיוור בעין אחת' ו'פיסח בעין אחת', ולעומתו אלו שעוסקים כל היום בתורה נחשבים ל'כהנים' מכובדים. זו היתה גם הטעות של דוד בעת שהוא והזקנים הצדיקו את עריכת המפקד. ואז התגלה לדוד שהוא מקטרג על הדמות של אבישי ודוד נחשב כביכול לרוצח שצריך תיקוני כפרה. ונמצא, שבינתא דבי אליהו מגלה אליהו שמה שמסמל 'אבישי בן צרויה' (תלמיד חכם שעוסק גם במלחמות) הוא דמות שדויד והזקנים קיטרגו עליה מתחילה, אך התברר להם שהוא דמות חיה שצריך להעריץ אותה ולהידמות אליה, והוא ה'כהן האמיתי' ב'ירושלים של מעלה'.

וענין זה מגלה אליהו גם במעשה ב'הר הזיתים', ו'הרוצח' שבא לקבל 'תיקוני תשובה', הוא דמות שמסמלת את דוד המלך, שחשב שמתחילה ש'הכהנים' ב'ירושלים של מעלה' הם אלו שעמלים רק בתורה והם הולכים בבגדים מפוארים. והם בזים למי שנחשב לפי השקפתם 'עיוור בעין אחת' ו'חירג בעין אחת', מפני שהוא משלב עמל תורה עם הגיוס לצבא והוא הולך בבגדים שאינם מפוארים. ואז גילה אליהו ל'בעל התשובה' (דוד המלך) ש'הכהן האמיתי' ב'ירושלים של מעלה' הוא דמות שממשיכה את דמותו של אבישי בן צרויה. ודמות זו משלבת את עמל התורה עם עמל הצבא, עד שנחלש הכושר הגופני שלה והיא אינה מתאימה עוד לעמל הצבא. אליהו גילה, שיש כאלו שמחשיבים את עצמם ל'כהנים' והם 'בזים' לדמות הזו, אך הם אינם 'כהנים', ואילו הדמות הזו היא 'הכהן האמיתי' ב'ירושלים של מעלה'.

¹ תרוץ שהיו שני מקומות שונים וסמוכים בשם 'ירושלים' הוא תרוץ חלקי שמותיר קושי. שהרי לפי ספר שופטים כיבוש ירושלים על ידי 'בני יהודה' נעשה לאחר מות יהושע, ונמצא שבחיי יהושע התרשלו גם 'בני בנימין' וגם 'בני יהודה' בכיבוש ירושלים, ואם כן מדוע ספר יהושע מאשים דווקא את 'בני יהודה' בהתרשלות בכיבוש ירושלים?

² היסוד שבתוך שבת לוי יש גם 'שולפי חרב' (גשמית) ש'שולפים' נלחמים יחד עם אחיהם נגד האויבים, מתבקש גם מן המשנה ומן הרמב"ם. הרמב"ם פסק (הלכות מלכים ז, ח לפי המשנה סוטה דף מג, א) שכהן שנשא גרושה אינו חוזר מעורכי המלחמה, ופסק עוד (שם ח, ד) שהכהן מותר ביפת תואר בביאה ראשונה. ומכאן שלא רק לויים אלא אפילו כהנים היו נלחמים ממש כשאר ישראל. ולכאורה סותרות הלכות אלו את דברי

הרמב"ם בסוף הלכות שמיעה ויובל (יג, יב): "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו מפני שהובדל לעבוד את ד' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחליו ולא זוכין לעצמן בכח גופן...". וכבר נדרש בעל ידרך אמונה לקושיה זו וכתב (ביאור ההלכה שם): "... הכונה שאין חייבין לילך למלחמה אבל אם רוצין מעצמן לילך למלחמה רשאיין". אמנם מכך שכהן שנשא גרושה אינו רשאי לחזור מעורכי המלחמה משמע שהכהן נלחם שם מכוח חובו ולא רק משום שהוא מתנדב להילחם. ומשמע שהתורה פטרה את הלויים מלהילחם רק כל עוד הם משרתים את ד' ומשמשים כ'מורי התורה לרבים' (וכן כל עוד מכשירים עצמם לכך). אך אם ראו הלוי והכהן שהם אינם מתאימים לתפקיד 'מורי התורה', הם 'אינם רשאים' להישאר בביתם, ורצון התורה הוא שיצטרפו לאחיהם ויהיו גם הם 'עורכין מלחמה'. אמנם כדי לוודא שהם לא עזבו את עמל התורה בגלל תאוות קבלת שלל במלחמה – הם 'עורכים מלחמה' ללא זכויות ממוניות הנלוות לכך, וזו כוונת הרמב"ם בכותבו ש'לא עורכין מלחמה כשאר ישראל', והיינו שאסרה התורה לתת להם חלק בביזה או נחלה מהקרקע שכבשו במלחמה. לכאורה יש בכך קיפוח לעומת 'שאר ישראל' שזכאים לשלל, ולכן הוצרך הרמב"ם להוסיף שכל הלויים - וגם לויים אלו שנלחמים רק לשם שמים - לא יקופחו ודי' ישיג להם את צרכיהם – "...והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך". ומוסיף הרמב"ם שיסוד זה - שדי' מספק את צרכי מי שמשרת אותו לשם שמים - נכון גם בשאר השבטים: "ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו ... ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים".

³ גם האברבנאל נטה לומר, שסיבת ההבדל במנין אנשי יהודה - קשורה לשאלה האם לכלול את אנשי ירושלים יחד עם אנשי יהודה; אולם האברבנאל בחר בסיבה אחרת שאינה מובנת דיה.

⁴ "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין גוי ובין ישראל בין איש ובין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשה שעושה כך רוח הקודש שורה עליו". (אליהו רבה (איש שלום) פרשה י). אמנם מדרגת רוח הקודש הזו פחותה ממדרגת רוח הקודש של עוסקי התורה כמבואר בכתבי ר' צדוק הכהן מלובלין (ישראל קדושים אות ו): "ויש מדרגה אחרת ברוח הקודש שאין נמשך בכח התורה וכמו שאמרו בתנא דבי אליהו רבה, דגם גוי...".

⁵ "וינהי לתשובת השנה (לעת צאת המלכים): ירמוז שע"י שישב המלך בביתו ולא הלך בעצמו ללחום מלחמת ד' בא מעשה זו לידו". (מלבי"ם שמואל ב יא, א)

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ה)

New Jersey, USA

ניו ג'רסי, ארה"ב

מר חשוך תשס"ב

דיני רחיצה בשבת וביום טוב בימינו

שאלה

בימינו, שאנשים נוהגים להתרחץ בכל יום, האם מותר לרחוץ ביום טוב ובשבת, ואם כן – באילו תנאים?

תשובה

רחיצת כל גופו במים שהוחמו בהיתר, לתענוג, בשבת אסורה, וביום טוב מותרת, ויש מחמירים אף ביום טוב. המצטער רשאי לרחוץ כל גופו לא רק ביום טוב אלא אף בשבת, ובלבד שהמים הוחמו בהיתר.

להלן סיכום דיני רחיצה בשבת וביום טוב:

דיני רחיצה בשבת

מים שהוחמו בשבת באיסור, אסור להשתמש בהם¹, כדין כל מעשה שבת. מים שהוחמו בערב-שבת בחשמל, או באש, או שהוחמו בשבת בהיתר², מותר לרחוץ בהם בשבת פניו ידיו ורגליו, אבל לא כל גופו³, וכמובן רק באופן שמותר להוציא מים חמים ממיתקן החימום⁴. הסיבה לאיסור זה היא "גזירת מרחצאות", דהיינו, היו בלנים אחראים על המרחץ שהיו מחממים את המים בשבת באיסור, ומערימים ואומרים שחיממו בערב-שבת, ועל כן גזרו איסור רחיצה בשבת אפילו במים שהוחמו בהיתר. לגבי מים שהוחמו בדוד-שמש, נחלקו אחרונים. יש שסוברים, שדינם כמים שהוחמו בחשמל בהיתר⁵, ויש שסוברים, שדינם קל יותר, ומותר לרחוץ בהם כל גופו, ויש להחמיר בזה⁶, אלא אם כן מצטער⁷.

דיני רחיצה ביום טוב

ביו"ט אסור לחמם מים כדי לרחוץ את כל גופו⁸, אלא רק כדי לרחוץ פניו ידיו ורגליו.

ונחלקו ראשונים בטעם הדבר:

רוב הראשונים⁹, וכן פסק מרן בשו"ע¹⁰, סוברים שהאיסור הוא מדרבנן - משום גזירת מרחצאות, שנגזרה גם ביום טוב, משום שבת.

יש ראשונים¹¹ שסוברים, שהאיסור הוא מדאורייתא, כי אין הרחיצה נחשבת "דבר שווה לכל נפש". רמ"א ו"משנה ברורה" מחמירים כדעה השנייה.

מים שהוחמו בהיתר, או בערב יו"ט, לפי המחבר מותר לרחוץ בהם כל גופו¹², ולרמ"א ול"משנה ברורה" אסור.

ניתן להקל ברחיצה¹³ ביום טוב כיום, אף למחמירים כרמ"א:

1. במים שבדוד-שמש, שבו לא נעשתה כל פעולת חימום בידי אדם.
2. בגלל הסברה שבזמן הזה יש מקום להחשיב את הרחצה כדבר השווה לכל נפש, שכן לכל אדם יש מקלחת בביתו, ואנשים מתרחצים בכל יום.

ולכן, בדוד-שמש יש להתיר¹⁴, ובשעת הצורך אף בדוד-חשמלי¹⁵, במים שהוחמו בהיתר¹⁶.
אם מצטער מחמת שאינו מתרחץ, לכל הדעות מותר לרחוץ את כל גופו במים שהוחמו בהיתר, כאמור לעיל, אף בשבת¹⁷.
הערה: לא דנו בתשובה זו בשני נושאים: 1. השימוש בסבונים למיניהם. 2. הניגוב.

¹ משנה שבת לח ע"ב, שו"ע אורח חיים סי' שכו.

² כגון שהוחמו ע"י שעון שבת.

³ שם.

⁴ אסור להוציא בשבת מים חמים מדוד חשמלי, אף כשהוא כבוי והמים שבו חמים, כאשר במקומם נכנסים מים קרים לדוד, ונמצא שגורם לבישולם. ומותר להוציא מים חמים מן הדוד רק אחר שסגר את ברז כניסת המים הקרים לדוד, או שאין בדוד מים חמים רבים, או שהמים בדוד כבר אינם חמים, כי אז לא יתבשלו המים הקרים המתוספים. על כל פנים, איסור זה הוא רק בשבת ולא ביו"ט, ובדוד חשמלי בלבד, ולא בדוד שמש.

⁵ עיין "שמירת שבת כהלכתה" (חלק א פרק יד בהערה יז), בשם הגרש"ז אוירבך.

⁶ שם בשם "תהלה לדוד", וכתבנו להחמיר בזה כ"שמירת שבת כהלכתה", שכן בעל "תהלה לדוד" דיבר על מים שהוחמו בשמש, והגרש"ז אוירבך כתב שגם לשיטתו בדוד-שמש יש להחמיר.

⁷ "ביאור הלכה" (שו"ע "אורח חיים" סי' שכו) בשם רעק"א, שכל שהוא משום גזירה, לא החמירו במצטער.

⁸ משנה ביצה (כא ע"ב), גמ' שבת (לח ע"ב).

⁹ רמב"ם (הלכות יו"ט פרק א) ועיין ב"משנה ברורה" (שו"ע "אורח חיים" סי' תקיא ס"ק יח).

¹⁰ שו"ע "אורח חיים" סי' תקיא סעיף ב.

¹¹ רמ"א שם, בשם תוס' בביצה שם ד"ה "לא" ורא"ש בשבת שם.

¹² כי החמירו ביום-טוב לאסור רק חימום, אבל לא את הרחיצה עצמה, מאחר שביום-טוב מדינא הכול מותר, לפי דיעה זו. בשבת, שהחימום אסור מן התורה, החמירו גם ברחיצה במים שהוחמו בהיתר.

¹³ את חימום המים אין להתיר, מאחר שלפי הרמב"ם ורוב הראשונים הוא אסור מדרבנן, אך ברחיצה אפשר להקל.

¹⁴ כך הורה הגר"נ גולדברג, מן הטעם הראשון.

¹⁵ לגבי הוצאת מים מדוד חשמלי ביום-טוב:

באופנים שהדבר מותר בשבת, בוודאי שהוא מותר ביום-טוב (עיין לעיל הערה 4).

באופנים שהדבר אסור בשבת, כגון שיש מים חמים מאוד בדוד, או אם הדוד מופעל ע"י וסת-חום (טרמוסטט), ויש חשש שיגרום להדלקת גוף-החימום:

יש מחמירים בזה, ויש מקילים משלוש סיבות:

1. יש כאן רק גרמא, שאף בשבת איסורה אינו ברור.

2. המים שיתחממו ויתבשלו, ראויים לשתיה, ויש אפוא להתיר מטעם "הואיל", כלומר, שיוכל לשתות מים אלה כמים חמים, אם ירצה. 3. היות שאינו יכול להוציא מים מן הדוד באופן אחר, נחשב גם זה כצורך אוכל נפש. והמקל לא הפסיד, ובפרט אם הדוד כבוי. אך סמוך למוצאי יום-טוב, שגם אם ירצה, לא יוכל להשתמש במים אלה ביום-טוב עצמו, יש להחמיר, שהרי אין סברת "הואיל" במצב כזה, והוא הדין בסמוך לפני מוצאי יום-טוב ראשון, אף שייכנס יום-טוב שני, שהרי הוא כחול לגבי יום טוב ראשון.

¹⁶ כך הורה הגר"ד ליאור, מן הטעם השני, וסברה זו הביא גם בעל "שמירת שבת כהלכתה" (חלק א פרק יד הערה כא), ונשאר בצ"ע על פסקו. וברור שאפשר להקל, שהרי כל פסקו של רמ"א אינו אלא חומרא ומנהג, כפי שכתב ה"משנה ברורה" (שם ס"ק יח).

¹⁷ כדלעיל הערה 7.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת לכרכים ד-ט:

הרב זלמן נחמיה גולדברג

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

הרב ישראל רוזן

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

[ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org](mailto:info@eretzhemdah.org)

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

